

Staļina kritikas atspoguļojums Latvijas Padomju Sociālistiskā Republikas drošības iestāžu 1953. gada martā ierosinātajās krimināllietās

Mārtiņš Dātavs

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiāts

Darbs izstrādāts Dr. hist. Jāņa Ķerusa vadībā

Par vienu no svarīgākajiem Padomju Savienības līdzekļiem savas varas nodrošināšanai bija kļuvušas dažādas represijas, kas bieži vien, ar vai bez juridiska pamatojuma, bija vērstas pret tās iedzīvotājiem, nešķirojot tos pēc sociālās, politiskās, nacionālās vai jebkādas citas piederības. Ar to palīdzību bija konstruēta sabiedrība, kurā nav vietas politiskajai opozīcijai un apziņas un vārda brīvībai. Visintensīvāk šāda represīva politika bija pieņemta Josifa Staļina valdīšanas periodā no 1922. līdz 1953. gadam, ko historiogrāfijā apzīmē kā staļinisma periods.

Viens no izmantotākajiem juridiskajiem pamatojumiem represiju īstenošanā bija 1927. gadā pieņemtie grozījumi Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Kriminālkodeksā, kas virknē pantos 58.¹ – 58.¹⁴ uzskaitīja dažādas darbības, kas kvalificējamas kā kontrrevolucionāri noziegumi. Par kontrrevolucionāriem noziegumiem uzskatīja, piemēram, bruņotu sacelšanos, spiegošanu, sabotāžu, neatļautas literatūras izplatīšanu un aģitēšanu pret Padomju Savienību. Sodi par minētajiem noziegumiem variēja, sākot no 6 mēnešiem ieslodzījumā līdz nāves sodam. Arests uz aizdomu pamata par kādu no KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹ – 58.¹⁴ pantiem visbiežāk rezultējās notiesājošā spriedumā. Ieslodzījuma vietās uz minētā pamata notiesātās personas apzīmēja “politiskais” (*политический* – krievu val.) un ierādīja visai zemu sociālo stāvokli, kādēļ attiecīgās personas nereti kļuva par citu ieslodzīto upuriem.

Stalīnisma periodam beidzoties un *Hruščova atkusnim* sākoties, apsūdzību un notiesāto personu skaits, pamatojoties uz KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹ – 58.¹⁴ pantiem, ievērojami samazinājās. Pozitīvas pārmaiņas skāra arī jau notiesātās personas, kas, pateicoties dažādu normatīvu pieņemšanai, bija ātrāk atbrīvotas no ieslodzījuma vietas vai sodāmība bija dzēsta. Tā 1953. gada 27. martā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) Augstākās Padomes Prezidijs pieņēma dekrētu par amnestiju.¹ Rezultātā pēc krimināllietu caurskatīšanas masveidā notiesātās personas bija pilnīgi vai daļēji atbrīvotas no uzliktā soda, bet kriminālsodu izcietušās vai no soda atbrīvotajām personām bija dzēsta sodāmība. Šis normatīvs pamatā skāra personas, kurām noteiktais vai paredzamais sods par noziedzīgo nodarījumu nepārsniedza piecus gadus ieslodzījuma vietā, kas bija veikušas amatnoziegumus, saimnieciskus un atsevišķus militārus noziegumiem, kā arī personas, ko var kopīgi raksturot kā darbnespējīgas – sievietes, kurām ir bērni vecumā līdz 10 gadiem, grūtnieces, nepilngadīgie vecumā līdz 18 gadiem, vīrieši, kas vecāki par 55 gadiem, sievietes, kas vecākas par 50 gadiem un notiesātie, kas slimo ar grūtu, nedziedināmu slimību. Amnestija skāra arī personas, kas bija apsūdzētas, pamatojoties uz KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹ – 58.¹⁴ pantiem. Ja pat persona nebija atbrīvota no soda izciešanas vai pret viņu nebija izbeigta krimināllietā sakarā ar soda apmēru, tad tomēr dekrēts paredzēja soda samazināšanu uz pusi personām, kam tas noteikts vairāk kā uz pieciem gadiem ieslodzījumā. Jaunas amnestijas sekoja 1955. gada 17. septembrī sakarā ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēta par to padomju pilsoņu amnestēšanu, kas 1941. – 1945. gada Lielā Tēvijas kara periodā sadarbojušies ar okupantiem pieņemšanu.² Dekrēts tieši paredzēja atbrīvot personas no soda un izbeigt krimināllietas, kas pamatotas uz KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹, 58.³, 58.⁴, 58.⁶, 58.¹⁰, 58.¹² pantiem, ievērojot to, ka sods nav lielāks par 10 gadiem ieslodzījumā. Tādējādi par pretpadomju propagandu un aģitāciju, kas norisinājās laika periodā no

---

¹ PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par amnestiju, 1953, 27. marts.

Pieejams: <http://pra.vip.lv/atpludi.htm>

² PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par to padomju pilsoņu amnestēšanu, kas 1941. – 1945. gada Lielā Tēvijas kara periodā sadarbojušies ar okupantiem, 1955, 17. marts. Pieejams: <http://pra.vip.lv/atpludi.htm>

1941. līdz 1945. gadam, notiesātās personas bija amnestētas.³ Tomēr amnestijas nenozīmē, ka represijas vispārīgi uzskatīja par nepamatotām.

Minētie amnestijas procesi spēkā stājās visā Padomju Savienībā, tostarp arī Latvijas teritorijā, kur sabiedrība stalinisma represijas ar nelielu pārtraukumu nacistiskās Vācijas okupācijas laikā starp 1941. un 1944. gada vasaru bija piedzīvojusi kopš Latvijas Republikas okupācijas 1940. gada 17. jūnijā. Šīs represijas Latvijas teritorijā intensīvāk, lielā mērā pateicoties politiskajiem apstākļiem, bija īstenotas pēc Otrā pasaules kara. Vairāki tūkstoši Latvijas iedzīvotāji bija sodīti par sadarbību ar nacistiskās Vācijas okupācijas varu. Vēl vairāki tūkstoši cilvēki bija notiesāti un sodīti par nevardarbīgas pretošanās izrādīšanu padomju okupācijas režīmam. Līdzīgā veidā par bruņotas pretošanās izrādīšanu no 1944. līdz 1956. gadam bija notiesāti un sodīti 5489 cilvēki.⁴ Personas darbībai un motivācijai minētajā gadījumā bija maza nozīme, jo represīvais aparāts nebija ieinteresēts radīt robežas starp vainīgām vai nevainīgām personām. Persona, kas nebija pastrādājušas noziegumu, varēja būt notiesāta gluži tāpat kā persona, kas bija veikusi reālu noziegumu un kuras sodīšana būtu atzīstama par pamatotu arī Latvijas Republikā pirms okupācijas. Ievērojot minētos apstākļus, 1953. gads viennozīmīgi bija kļuvis par pagrieziena punktu Padomju Savienības vēsturē. Masveida represijas aizstāja ar izlases represijām, un cilvēks, kas bija politiski neaktīvs un nerīkojās pretēji padomju varai varēja justies salīdzinoši drošs par to, ka netiks apcietināts un tiesāts.⁵

Par vienu no visbiežāk izvirzītajām apsūdzībām šajā periodā bija kļuvusi “pretpadomju aģitācijas un propagandas” veikšana, kura sevī iekļāva visplašāko apsūdzību spektru, sākot no apzinātas pretpadomju aģitācijas veikšanas un padomju varas politikas kritikas,

---

³ Jansons, Ritvars. “Kriminālvajāšana par pretpadomju propagandu un aģitāciju PSRS / Latvijas PSR: 1953 – 1967”, *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40. – 90. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 21. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 403. lpp.

⁴ Strods, Heinrihs. *Nacionālo partizānu karš 1944 – 1956*. Rīga: Preses nams, 1996, 490. lpp.

⁵ Bergmanis, Aldis. “Politiskās pārmaiņas Latvijā 1953. gadā”, *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944 – 1959: politika un tās sekas*, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 9. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003, 110. lpp.

beidzot ar nejaušiem un neplānotiem izteikumiem. Apsūdzību pamatoja ar KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹⁰ pantu, kur bija raksturotas pretpadomju propagandas un aģitācijas izpausmes.⁶ 1953. gada ietvaros īpaši liels Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) drošības iestāžu ierosināto krimināllietu skaits bijis 1953. gada martā. Veicot padziļinātu un plašāku šo krimināllietu satura izpēti, secināts, ka absolūtais vairākums apsūdzību “pretpadomju aģitācijā vai propagandā” bija saistītas ar vēršanos pret Padomju Savienības vadītāju Josifu Staļinu.⁷ Apskatā ir sniegta minēto krimināllietu satura un vispārīga statistiskā analīze, kas ļauj rast vispārīgu izpratni par tajās novērojamo Staļina kritikas atspoguļojumu, kā arī izdarīt secinājumus par šāda satura krimināllietu skaita pieaugumu 1953. gada martā.

1. Krimināllietu statistika

Krimināllietas atrodamas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 1986. fondā. Tajā pieejamas 179 krimināllietas⁸, no kurām 112 jeb 62,6 % krimināllietu sāktas 1953. gada martā, pamatojoties uz KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹⁰ pantu. No minētajām

---

⁶ KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹⁰ panta pirmā daļa paredzēja: “Par propagandu vai aģitāciju, kurā aicina gāzt, graut vai vājināt Padomju varu vai izdarīt atsevišķus kontrrevolucionārus noziegumus (šā kodeksa 58.² – 58.³ p.), kā arī par tāda paša satura literatūras izplatīšanu, izgatavošanu vai glabāšanu, noteikta – brīvības atņemšana uz laiku, ne mazāku par sešiem mēnešiem.”

⁷ Staļina vārds krimināllietu apsūdzības rakstos tieši parādās samērā reti. Biežāk lietoti apzīmējumi ir, piemēram, “līderis”, “vadonis”, “viens no Komunistiskās partijas un Padomju valsts vadītājiem”.

⁸ Pirmkārt, kartotēkā “Pretpadomju aģitācija un propaganda Latvijā 1953 – 1986” par 1953. gadu apkopota informācija par 152 krimināllietām, kuras ierosinātas atbilstoši KPFSR kriminālkodeksa 58.¹⁰ pantam. No minētā krimināllietu kopskaita 92 jeb 60,5 % krimināllietu uzsāktas martā, savukārt, no martā uzsāktajām krimināllietām 40 jeb 43,5 % krimināllietu uzsāktas, pamatojoties uz apsūdzību par “aģitācijas un propagandas” vēršanu pret Staļinu. No šīm uzsāktām krimināllietām 10 jeb 25 % ir izbeigtas. Otrkārt, kartotēkā “Citi politiskie noziegumi Latvijā 1953 – 1980” par 1953. gadu apkopota informācija par 27 krimināllietām, kuras ierosinātas atbilstoši dažādiem KPFSR Kriminālkodeksa pantiem, tostarp arī atbilstoši 58.¹⁰ pantam. No šo krimināllietu kopskaita 20 jeb 74,1 % krimināllietu uzsāktas martā. Savukārt, no šīm uzsāktajām krimināllietām 6 jeb 30 % krimināllietas saistītas ar apsūdzību par “pretpadomju aģitācijas un propagandas” vēršanu pret Staļinu. No šīm krimināllietām 3 jeb 50 % ir izbeigtas.

martā uzsāktajām krimināllietām 46 jeb 41 % krimināllietās viena no izvirzītajām apsūdzībām pamatojas uz “pretpadomju aģitācijas un propagandas” vēršanu pret Staļinu. No šīm lietām, savukārt, 13 jeb 28,3 % krimināllietu izbeigtas: piecos gadījumos krimināllietā ir pārtrauktas to izskatīšanas procesā, apsūdzētajām personām nepiespiežot sodu; atlikušajos astoņos gadījumos krimināllietas ir pārtrauktas, sākot ar 1954. gadu, un izbeigtas, pamatojoties uz iepriekš minētajiem dekrētiem par amnestiju. Lietu pārtraukšana visbiežāk pamatota ar pierādījumu vai nozieguma sastāva trūkumu, kā arī noziedzīga nodarījuma neesību.

1953. gadā kopējais uzsākto “politisko krimināllietu” skaits ir 616. Salīdzinājumam gadu iepriekš – 1952. gadā – bija uzsāktas 969 “politiskās krimināllietas”, savukārt, gadu vēlāk – 1954. gadā – uzsāktas vien 94, bet 1955. gadā jau tikai 54.⁹ Turpmākajos gados “politisko krimināllietu” skaits krasi nemainās. Minētais skaidri iezīmē staļinisma perioda beigas.

Minētais KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹⁰ pantam bijušas divas daļas. Vairums no 1953. gada martā ierosinātajām krimināllietām atbilstoši KPSRS Kriminālkodeksa 58.¹⁰ pantam, proti, 39 jeb 84,8 % rosinātas, pamatojoties uz panta pirmo daļu, savukārt, 7 jeb 15,2 % krimināllietu pamatotas ar panta otro daļu. Šo abu daļu galvenā atšķirība ir “pretpadomju aģitācijas un propagandas” veikšanas apstākļi, proti, otrajā daļā paredzēta atbildība, ja pirmajā daļā aprakstītās darbības, ko var raksturot kā “pretpadomju aģitācija un propaganda”, veiktas “masu nemieros vai izlietojot masu reliģiskos vai nacionālos aizspriedumus, vai kara apstākļos, vai apvidos, kuros izsludināts kara stāvoklis”.

No 46 apsūdzētajām personām 3 jeb 6,5 % personu krimināllietās minēta iepriekšējā sodāmība, savukārt, 4 jeb 8,7 % personu bija izgājušas filtrāciju.

Analizējamās lietās noteikti divu veidu kriminālsodi – brīvības atņemšana un “tiesību atņemšana”. Visbiežāk noteikta 10 gadu brīvības atņemšana un “tiesību atņemšana” uz 5 gadiem. Šāds sods noteikts 16 jeb 48,5 % personām. Vienai no notiesātajām personām, ievērojot to, ka apsūdzība pamatota arī ar KPFSR Kriminālkodeksa 58.^{1a}

---

⁹ No NKVD līdz KGB. *Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999, 972.lpp.

pantu par “tēvijas nodevību”, noteikta 25 gadu brīvības atņemšana un tiesību atņemšana uz 5 gadiem.¹⁰ Trijos gadījumos notiesātajām personām noteikta tikai brīvības atņemšana, savukārt, 5 jeb 10,9 % personām dažādu iemeslu dēļ nav noteikts neviens no minētajiem sodiem. Jābilst, ka soda izciešana, izņemot atsevišķus gadījumus izsūtījumā, pārsvarā notikusi LPSR Valsts drošības ministrijas (VDM) cietumos.

Divām no apsūdzētajām personām noteikta ambulatorā izmeklēšana, taču tas nav bijis saistīts ar psihiskā veselības stāvokļa diagnosticēšanu, bet gan ar apsūdzētā vispārējā veselības stāvokļa noteikšanu. Šie slēdzieni abos gadījumos kalpojuši arī kā materiāls vēlākai sprieduma atcelšanai. Vairumā gadījumu, izņemot atsevišķus piemērus, notiesātajām personām, sākot ar 1954. gadu, brīvības atņemšanas sodu samazināja uz 5 gadiem bez tiesību atņemšanas, kā arī liela daļa personu bija atbrīvota no ieslodzījumu vietām.

Līdz ar Latvijas Republikas neatkarības atgūšanu visas notiesātās personas, izņemot vienu gadījumu, rehabilitētas saskaņā ar Augstākās Padomes 1990. gada 3. augustā pieņemtā likuma *Par nelikumīgi represēto personu rehabilitāciju*¹¹ 1. panta 2. punktu vai 5. pantu. Viena persona nebija rehabilitēta sakarā ar to, ka konkrētā tiesiskā situācija neatbilda likumā noteiktajiem nosacījumiem.¹²

Visas apsūdzētās personas nebija Padomju Savienības komunistiskās partijas (PSKP) biedri. Neviena no apsūdzētajām personām nebija ieguvusi augstāko izglītību. Apmēram puse no apsūdzētajām personām bija mazizglītotas, proti, ieguvušas četru klašu izglītību. Savukārt, otra puse bija ieguvusi desmit klašu izglītību. Minētais norāda, ka apsūdzētās personas uzskatāmas par vienkāršo sabiedrības daļu un ka nepieder pie tā dēvētās inteliģences.

---

¹⁰ LVA, 1986. f., 1. apr., 21618. l. Minētajā gadījumā persona no 1920. līdz 1940. gadam strādājusi Rīgas policijā par vecāko kancelejas vadītāju ārzemju pasu daļā. Savu darbu policijā turpinājusi arī nacistiskās Vācijas okupācijas laikā. Tas, iespējams, kalpojis par iemeslu bargāka soda noteikšanai.

¹¹ Par nelikumīgi represēto personu rehabilitāciju: likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, Nr. 34, 1990, 23. augusts.

¹² LVA, 1986. f., 1. apr., 19659. l., 147. lp.

Atbilstoši 1959. gada 15. janvāra Vissavienības tautas skaitīšanas datiem LPSR dzīvoja ap 2 093 458 iedzīvotāju,¹³ no kuriem latvieši – 1 305 025 (62,3 %), krievi – 656 965 (31,4 %), poļi – 34 306 (1,6 %), baltkrievi – 29 030 (1,4 %), citi – 68 132 (3,3%).

Salīdzinājumam personas, par kurām ierosinātas analizējamās krimināllietas, bijušas: latvieši – 22 (48 %), krievi – 18 (39 %), poļi – 3 (6,5 %), baltkrievi – 2 (4,3 %), ebreji – 1 (2,2 %).

Salīdzinājumam personas, par kurām analizējamās krimināllietās taisīts spriedums, bijušas: latvieši – 18 (54,5 %), krievi – 11 (33,3 %), poļi – 2 (6,1 %), baltkrievi – 2 (6,1 %).

Salīdzinājumam personas, pret kurām analizējamās krimināllietas pārtrauktas, bijušas: latvieši – 4 (30,8 %), krievi – 7 (53,8 %), poļi – 1 (7,7 %), ebreji – 1 (7,7 %).

Aplūkojot statistiku, var konstatēt, ka visvairāk apsūdzēto bijuši latvieši un krievi. Salīdzinot šo statistiku ar Latvijas teritorijā dzīvojošo personu skaitu 1959. gadā, var secināt, ka, lai gan skaitliski vairāk apsūdzības celtas pret latviešiem, salīdzinoši lielāka apsūdzību daļa bijusi celta pret krieviem. Līdz ar to var secināt, ka liela daļa Latvijas teritorijā dzīvojušo krievu tautības iedzīvotāju pretēji izplatītiem stereotipiem nav bijuši noturīgi Padomju varas atbalstītāji. To pierāda arī aplūkotajās personu krimināllietās izvirzītās apsūdzības, kur līdzās izteikumiem pret Staļinu izteikta arī, piemēram, kritika par padomju iekārtu un kolhozu sistēmu. Divās no šīm krimināllietām izvirzītās apsūdzības par “buržuāziskās Latvijas” režīma slavināšanu. Ievērojami, ka viena no apsūdzētajām personām LPSR bija ieradusies no KPFSR, bet otra persona bija dzīvojusi Latvijā vēl pirms padomju okupācijas 1940. gada 17. jūnijā. Attiecīgā persona – Semjons Aleksejevs savā darba vietā citu personu klātbūtnē esot teicis, ka pie Ulmaņa dzīvojis labāk, kam sekoja apvainojoši izteikumi par Staļinu.¹⁴ Secinājums par krievu tautības iedzīvotāju pārliecību nav attiecināms uz Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) biedriem. 1955. gadā LKP no

---

¹³ *Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Латвийская ССР.* Москва: Госстатиздат: 1962, С. 96. Pieejams:

http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/1959_tautas_skaitisana_kr_val.pdf

¹⁴ LVA, 1986. f., 1. apr., 21093. l., 137. lp.

48 548 biedriem un kandidātiem latviešu bija tikai 32,01 %.¹⁵ Tāpat tas nav attiecināms uz Latvijas teritorijā koncentrētajām Baltijas kara apgabala militārpersonām, kur latviešu īpatsvars bijis mazs. Abas iepriekš minētās personu grupas pamatoti uzskatīt par noturīgām padomju režīma atbalstītājām. Savukārt, ar LKP un militārajām aprindām nesaistītās krievu izcelsmes personas, tādas, kā iepriekš minēts, nav pamatoti uzskatīt par noturīgām padomju režīma atbalstītājām.

Iepriekš minētais norāda, ka 1953. gada marts attiecīgā gada ietvaros izceļas ar ievērojami lielu ierosināto krimināllietu skaitu, kur liels daudzums no tajās ietvertajām apsūdzībām saistītas ar “pretpadomju aģitācijas un propagandas” vēršanu pret Staļinu. Minētais saistāms ar Staļina nāvi. Staļina nāve reizē iezīmēja “politisku atkusni” Padomju Savienībā, kā rezultātā, sākot ar 1953. gada marta beigām, izmaiņas notika arī tās represīvajā politikā, to padarot daudz liberālāku un krietni samazinot “politisko krimināllietu” īpatsvaru. Aplūkotajās krimināllietās apsūdzētās personas savstarpēji saistāmas pēc izglītības līmeņa un neiesaistīšanās PSKP. Tāpat saistība meklējama pēc noteiktajiem sodiem.

2. Krimināllietu satura objektivitāte

Par galveno analizējamo krimināllietu problēmu jāuzskata to objektivitātes trūkums, kas atsevišķos gadījumos, neesot detalizētākai informācijai par celtajām apsūdzībām un pierādījumiem, neļauj spriest par to, vai celtā apsūdzība atbilst īstenībai un vai vispār tā atbilst KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹⁰ pantam. Vairumā gadījumu apsūdzētās personas ir notiesātas bez jebkāda iemesla, jo tās nav veikušas nevienu no sev inkriminētajiem pārkāpumiem. Tas skaidrojams ar to, ka izmeklēšanas un tiesvedības procedūras visbiežāk neatbilda nekādām juridiskām normām un nekādām vispārpieņemtām normām. Tās bieži pamatojās uz pašu izmeklētāju motivāciju krimināllietas izmeklēšanas veikšanā. Apsūdzētās personas nereti bija fiziski vai psiholoģiski ietekmētas, tādēļ atzinušās pārkāpumus, kurus tās nav veikušas. Par vispārēju praksi bija kļuvusi izmeklēšanas materiālu

---

¹⁵ Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas.. Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 62. lpp.

falsificēšana, kā arī iesaistīto liecinieku sniegto liecību uzskatīšana par neapgāžamu pierādījumu, uz kuru pamata nereti bija veidota izteiktā sprieduma lēģitimitāte. Šādos gadījumos nevar izslēgt arī liecinieku tīšu nepatiesu liecību sniegšanu. Kā piemēru tam var minēt Austras Balodes krimināllietā esošo kasācijas sūdzību. Tajā viņa min, ka viņas krievu tautības kolēģes, būdamas naidīgi noskaņotas pret viņu un ar zemāku darba stāžu, esot savstarpēji sarunājušas Balodi apmelot. Par to liecinot atšķirības to sniegtajās liecībās.¹⁶ No lietas materiāliem redzams, ka izmeklēšanas procesā pašas apsūdzētās sniegtā liecība guvusi pavisam otršķirīgu nozīmi. Neskatoties uz citām apsūdzībām, krimināllietā, pamatojoties uz dekrētu par amnestiju, 1954. gada aprīlī nozieguma sastāva neesības dēļ bijusi izbeigta.¹⁷ Tomēr lielākajā daļā gadījumu liecības savstarpēji ir saskanīgas, kas noteica to, ka ierosinātās krimināllietu iznākums par sliktu apsūdzētajam bija noteikts pirms aresta veikšanas. To pierāda arī nelielais pārtraukto krimināllietu skaits. Turklāt lielākā daļa krimināllietu pārtrauktas sakarā ar amnestiju.

Atsevišķos un retos gadījumos apsūdzēto vaina ir pierādīta pilnībā vai daļēji, kvalificējot atbilstoši celtajai apsūdzībai un esot atbilstoša KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹ panta pirmajā daļā noteiktajai definīcijai par "pretpadomju aģitāciju un propagandu". Šīs apsūdzības pārsvarā saistītas ar tiem gadījumiem, kad izmeklētāju rīcībā nonākušas apsūdzētās personas rakstītās ziņas, un kas tādēļ kalpojušas par lietisku pierādījumu.

Jāmin, ka absolūti jebkura no aplūkotajām apsūdzībām uzskatāma par prettiesisku tā iemesla dēļ, ka krimināllietu izmeklējošās iestādes bija pakļautas padomju okupācijas varai, ko kā nelegitīmu varas orgānu nevar uzskatīt par pilntiesīgu likumdevēju Latvijas teritorijā. Šo krimināllietu izvērtēšana notikusi gandrīz bez jebkādas objektivitātes, kā rezultātā vairākas noziegumos apsūdzētās personas notiesātas bez to vainas pierādīšanas.

---

¹⁶ LVA, 1986. f., 2. apr., 3138. l., 151. lp.

¹⁷ Turpat 161. lp.

3. Krimināllietu saturs

Par vienu no svarīgākajiem “politiskajiem noziegumiem” Padomju Savienībā divdesmitā gadsimta četrdesmitajos un piecdesmitajos gados bija kļuvušas tā dēvētās “pretpadomju satura sarunas”, par ko bija sodīti vismaz 20 % politiešlodzīto.¹⁸ Par šādiem noziegumiem sodītie cilvēki bieži vien nebija pārliecināti režīma pretinieki, taču to vainu celtās apsūdzības atsevišķos gadījumos raksturo kā sistemātisku “pretpadomju uzskatu paušanu”. Šī “pretpadomju uzskatu” definīcija bija visai plaša un bieži vien visai absurda, jo, piemēram, par “pretpadomju uzskatiem” mēdza uzskatīt arī “buržuāziskās Latvijas” dzīves slavināšanu, kā arī informācijas tālāku izpaušanu, kas iegūta ar ārzemju raidstaciju palīdzību. Taču daudz biežāk par “pretpadomju satura sarunu” uzskatīja izteikumus, kas pauda kritiku vai neapmierinātību ar kādu no padomju dzīves vai valsts sastāvdaļām.

Pie šīs apsūdzību grupas pieskaitāmi arī tīši vai netīši veikti izteikumi pret Staļinu. Šie pret Staļinu vērstie mutvārdu izteikumi aplūkotajā periodā lielākajā vairumā gadījumu izpaudās kā nosodošas attieksmes vai prieka paušana sakarā ar paziņojumiem par Staļina saslimšanu vai nāvi, par kuru bija publiski ar radio vai laikrakstu palīdzību paziņots 1953. gada 5. un 6. martā.¹⁹ Analogiskas un līdzīga satura apsūdzības celtas sakarā ar Staļina nāvei sekojošo vairāku dienu sēru periodu. Tā, piemēram, 10 jeb 21,7 % krimināllietu uzsāktas pirms Staļina nāves sakarā ar tā saslimšanu, savukārt, pēc nāves fakta paziņošanas ierosinātas 29 jeb 63 % no visām aplūkotajām krimināllietām. Lielākajā daļā šo krimināllietu apsūdzība par izteicienu vērsanu pret Staļinu ir tikai daļa no plašākas apsūdzības, kurā kā papildus apsūdzības nereti dominē “izdomājumu” izteikšana par kādu no padomju dzīves aspektiem, piemēram kolhoziem vai Komjaunatni. Iepriekš pret personu celtās apsūdzības nereti kalpoja kā atbildību pastiprinošs apstāklis jaunajā apsūdzībā.

---

¹⁸ Strods, Heinrihs. “Nevardarbīgās pretošanās formas Latvijā. 1944 – 1985”, *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas pieredze*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2006, 28. lpp.

¹⁹ 1953. gada 3. martā Staļins pēc asins izplūduma smadzenēs ieslīga komā un mira 5. martā. Ziņas par viņa slimību un nāvi publiski paziņotas ar vienas dienas nobīdi.

Jābilst, ka tieša Staļina vārda pieminēšana šo apsūdzību izvirzošajos dokumentos ir ārkārtīgi reta parādība, un starp visām aplūkotajām krimināllietām konstatēta tikai vienā gadījumā, proti, Grigorija Orlova krimināllietā. Sākumā izvirzītajā apsūdzībā minēts, ka viņš 1953. gada 8. martā Viļānu dzelzceļa stacijas bufetē sakarā ar paziņojumu par biedra Staļina nāvi veica asu pretpadomju aģitāciju starp vietējiem iedzīvotājiem.²⁰ Savukārt, jau krimināllietas noslēgumā izvirzītajā apsūdzībā minēts, ka Orlovs dzelzceļa bufetē Viļānos apmelojis vienu no PSKP un valdības vadītājiem.²¹ Visās pārējās aplūkotajās krimināllietās dominē tieši šis Staļina apzīmējums, ko var uzskatīt par vienu no viņa daudziem tituliem. Līdzīgā formā Staļins attēlots liecinieku liecībās vai tiesu protokolos, kur, savukārt, Staļina tieša vārda pieminēšana novērojama daudz biežāk. Šāda krimināllietās iekļauto dokumentu satura atšķirības, visticamāk, izveidojušās sakarā ar izmeklētājiem noteiktajiem priekšrakstiem, kas, iespējams, noteica arī dokumentos lietojamo valodu.

Minētā veida apsūdzības visbiežāk pamatotas ar liecinieku sniegtajām liecībām, kas sniedz ieskatu par to, kādi tieši izteikumi bijuši vērsti pret Staļinu un vai tie bijuši tīši. Par netīša rakstura izteikumiem varētu uzskatīt izteikumus, kuros konstatēts konkrēts fakts, no kura tālāk izdara dažādus secinājumus, kur, savukārt, nepareizā interpretācija novedusi pie personas aresta. Aplūkotajās krimināllietās novērojami pāris šādi gadījumi. Tā, piemēram, Andrejs Stravenko savā kasācijas sūdzībā min, ka 1953. gada 6. martā, uzstājoties ar runu Staļina piemiņas mītiņā, bijis ļoti uztraucies, kā rezultātā pieļāvis kļūdu viena vārda izrunā, ko, savukārt, uztvēra kā teiktu ar kontrrevolucionāru nodomu. A. Stravenko arī minēja to, ka kļūdu raisījusi viņa nervu kaite.²² Rezultātā A. Stravenko apsūdzēja par "pretpadomju izteicienu" pieļaušanu pret Staļinu, par ko piesprieda cietumsodu.²³ 1954. gadā 6. martā ar tiesas nolēmumu minēto sodu atcēla sakarā ar nozieguma sastāva neesību gan minētajā, gan arī citās apsūdzībās.

---

²⁰ LVA, 1986. f., 1. apr., 21273. l., 3. lp.

²¹ Turpat 58. lp.

²² LVA, 1986. f., 2. apr., 1115. l., 136. lp.

²³ LVA, 1986. f., 2. apr., 1115. l., 146. lp.

Atsevišķas krimināllietas ierosinātas arī pret personām, kas pret Staļinu vērstus izteicienus veikušas “traucētas apziņas stāvoklī”, piemēram, alkohola reibumā. Starp aplūkotajām krimināllietām par personām, kas pret Staļinu izteikušās alkohola reibumā, ierosinātas piecas krimināllietas. Tā 1953. gada 19. martā arestēta Anna Zaiceva, kas sēru laikā 8. martā dziedājusi “pretpadomju dziesmas” un necenzēti izteikusies par Staļinu.²⁴ Liecinieku liecībās minēts, ka Zaicevai šādu darbības veikšanu esot lūgts pārtraukt, bet viņa atbildējusi: “Ko gribu, to dziedu, gribu nopelnīt 25 gadus,” un pēc tam turpinājusi dziedāt, līdz atnācis milicis un viņu aizvedis. Zaiceva vēlāk atgriezusies un turpinājusi dziedāt.²⁵ Šajā gadījumā vērts ir izcelt, ka visas šīs personas, nekontrolēdamas ko saka, veikušas “pretpadomju izteikumus”, kurus varētu raksturot kā īpaši asus. Tā, piemēram, Aleksandrs Bauļins kādā Valkas bufetē 12. martā izteicis gandarījumu par Staļina nāvi un paudis uzskatu, ka būtu labi, ja šāds liktenis piemeklētu arī pārējos partijas un valdības vadītājus. Papildus tam viņš paudis, ka Staļins nav neko labu izdarījis un izsūtījis daudzus nevainīgus cilvēkus.²⁶ Visas apsūdzētās personas, kuras sava pārkāpuma laikā bijušas alkohola reibumā, liecinot minējušas, ka neko no savām izdarībām neatceras. Šāds stāvoklis, izvirzot apsūdzību, nav ticis uzskatīts par atbildību mīkstinošu apstākli.

Daudz plašākā mērogā izvirzītas apsūdzības par izteikumiem, kuri bijuši sacīti tīši un apsūdzētajai personai esot pie pilnas apziņas. Lielākā daļa šādu izteikumu novērojami tieši sakarā ar paziņojumiem par Staļina saslimšanu un nāvi. Septiņās no tām apsūdzētās personas, paužot prieku un gandarījumu, izteikušās, ka līdz ar Staļina nāvi beigs pastāvēt arī kolhozi, un cilvēku dzīves uzlabosies. Jābilst, ka šādi uzskati sabiedrībā bijuši daudz plašāki, nekā tie parādās aplūkotajās krimināllietās. Atsevišķos dokumentos fiksēts, ka daudzviet Latvijā runājuši, ka sīkīpašnieki atgūs savas tiesības uz zemi. Zemi sadalīšot no 15 līdz 30 hektāriem lielos gabalos, un būšot atļauts izmantot arī algotu darbaspēku.²⁷ Esot bijušas paustas arī cerības, ka būšot

---

²⁴ LVA, 1986. f., 1. apr., 21094. l., 99. lp.

²⁵ Turpat 100. lp.

²⁶ LVA, 1986. f., 1. apr., 21274. l., 88. lp.

²⁷ Bergmanis, Aldis. “Politiskās pārmaiņas Latvijā 1953. gadā”, *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944 - 1959: politika un tās sekas*, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 9. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003, 115. lpp.

iespējams atgūt nacionalizēto īpašumu. Viens no šādu uzskatu paudējiem bija Boruks Dukarēvičs, kuram pirms padomju okupācijas piederējusi lauksaimniecības mašīnu rūpnīca²⁸. Apsūdzībā viņš raksturots kā izteikts “buržuāziskais nacionālists”, kurš apvaino Staļinu, PSKP un padomju valdību valsts novešanā līdz nabadzībai. Staļinu viņš uzskata par sliktu līderi, tā vietā slavē Ļevu Trocki un pauž viedokli, ka viņš valsti līdz šādai situācijai nenovestu. B. Dukarevičš esot izteicies, ka gaidot, kad sāksies PSRS un Amerikas Savienoto Valstu (ASV) karš, kurā PSRS zaudēsot, kas ļaus viņam atgūt savus īpašumus.²⁹ Lai gan ar plašu un detalizētu apsūdzību, pierādījumu trūkuma dēļ B. Dukarevičš nebija notiesāts.

Vairākās izvirzītajās apsūdzībās minēts tikai fakts, ka par Staļina nāvi izteikts prieks un gandarījums. Vienā no krimināllietām šāda attieksme izpaužas īpaši spilgti. Tā Imanta Viča apsūdzības rakstā minēts, ka viņš 6. martā atnācis uz darbu un “pretpadomju formā” izteicies par Staļina nāvi. Trīs aptaujātie liecinieki snieguši analogiskas liecības par to, ka I. Vičis par Staļinu izteicies, ka “mūsu tētiņš nosprādzis”.³⁰ Tās pašas dienas pusdienlaikā I. Vičis izstāstījis arī pret Staļinu vērstu anekdoti, kuras saturs atbilstoši liecinieku teiktajam bijis sekojošs:

“Maskavā spiegiem piespriests nāves sods. Viens no tiem savā pēdējā vārdā izteicies, ka grib, lai viņu apglabā starp PSKP un Padomju valsts vadoņiem.”³¹

Stils, kādā šāda veida apsūdzībās attēlots Staļins, ir visai līdzīgs iepriekš minētajam. Šie izteikumi parasti mēdz būt izteikti ciniski.

Starp aplūkotajām krimināllietām atrodamas arī tās, kas skatāmas īpašā kontekstā. Viens no šādiem gadījumiem ir tā saucamā “Ārstu lieta”, kura bija uzsākta 1953. gada janvārī. Par it kā plāniem noindēt augstas PSKP amatpersonas, tostarp Staļinu, bija aizturēti un apvainoti deviņi ievērojami Maskavas ārsti. Šo lietu plaši atspoguļoja

---

²⁸ B. Dukarēvičs, dzimis 1908. gada 28. decembrī Rīgā, dzīvojot Tallinā 1937. gadā no Ābrama Dukarēviča mantoja lauksaimniecības rīku speciālfabriku *Razevskis Auls, Dukarēvičs un biedri* Margrietas ielā Rīgā (*Valdības Vēstnesis*, 1937, 24. aprīlis, 4. lpp.).

²⁹ LVA, 1986. f., 2. apr., 1106. l., 3. lp.

³⁰ LVA, 1986. f., 1. apr., 21092. l., 3. lp.

³¹ Turpat 100. lp.

arī padomju presē. Aplūkotajās krimināllietās šis gadījums pret Staļinu vērstu izteikumu kontekstā parādās trīs reizes. Viens no šādiem gadījumiem janvārī noticis arī kādā Ludzas strādnieku kantorī, kur savstarpējā strādnieku sarunā par “Ārstu lietu” Mihails Trašenko izteicies, norādot ar pirkstu uz Staļina portretu: “Slikti, ka netika tam ūsainajam klāt.”³² Uzrādot vēl citas apsūdzības, M. Trašenko arestēts tikai 19. martā. Apsūdzībā šie izteikumi pret Staļinu bija raksturoti kā teroristiski.³³

Mazā skaitā aplūkotajās krimināllietās parādās dažādi rakstiski izteikumi, kas vērsti pret Staļinu. Tie kā krimināllietu pierādījumi atrodami apsūdzētajām personām konfiscētajās vēstulēs, dzejoļu lapiņās, kā arī izplatītajās pretpadomju skrejlapīņās.

Kā vienu no pirmajiem šādiem piemēriem var minēt Helmuta Pallo krimināllietu, kurā viņš kā Sarkanajā armijā dienējošs karavīrs apsūdzēts “pretpadomju vēstuļu” rakstīšanā saviem radniekiem Latvijā. 1953. gada 6. martā viņš savam brālim rakstīja sekojošo:

“Sveiks Brāļuk!!! Tavu vēstuli saņēmu. Par ko ļoti priecājos. Vai Jūs to arī ziniet, ka pats Staļins ir nomiris. 5. martā izlaidis savu nolādēto dvēseli. Varbūt ka tagad kaut kas grozīsies [...]”³⁴

Iespējamās vēstuļu perlustrācijas rezultātā H. Pallo arestēts 1953. gada 12. martā.

Divos gadījumos aplūkotajās krimināllietās personas apsūdz “pretpadomju noskaņojuma” dzejas rakstīšanā. Tā 1953. gada 9. janvārī Arvīds Reimanis dzērumā kādā Rīgas tramvajā skaļi aģitējis, ka sarkanie ir vissliktākie un ka tie okupējuši Latviju. Tāpat esot teicis, ka pienākšot laiks, un latvieši tos padzīšot. Viņš arī norādījis, ka strādājot tikai priekš latviešiem.³⁵ Šāda A. Reimaņa rīcība “palikusi neievērota” līdz 1953. gada 23. martam, kad viņu arestējuši. Dzīves vietā veiktās kratīšanas rezultātā atrasta papīra lapa, kura saturējusi “pretpadomju rakstura dzejoli” par dzīvi kolhozā. Pēdējā no šī dzejoļa rindiņām par Staļinu lasāms:

“Iļjičs mācīs maizi taupīt;

---

³² LVA, 1986. f., 1. apr., 21624. l., 256. lp.

³³ Turpat 185. lp.

³⁴ LVA, 1986. f., 1. apr., 44227. l., 126b. lp.

³⁵ LVA, 1986. f., 1. apr., 21282. l., 58. lp.

Josifs atkal zagt un laupīt;
Kultūra, kultūra visaugstākā;”³⁶

Līdzīga, bet apjoma ziņā iespaidīgāka krimināllieta ierosināta 1953. gada 28. martā, kad par “pretpadomju aģitācijas un propagandas” veikšanu personu grupā bija arestētas četras Balvu vidusskolas 10. klases skolnieces. Šajā krimināllietā atrodama arī aģentes “Dzidras”³⁷ ievāktā un sniegtā informācija par visām iepriekš minētajām skolniecēm. Jābilst, ka šis ir vienīgais gadījums, kad aģentūras kartiņa starp visām aplūkotajām krimināllietām pieejama krimināllietas sastāvā. Minētā skolnieču grupa apsūdzēta par krasa “pretpadomju satura dzejas” rakstīšanu un tās izplatīšanu iekšējā lokā, tā cerot mainīt pastāvošo sistēmu Latvijā.³⁸ Staļina tēls šajā krimināllietā attēlots īpaši spilgti. Krimināllietas apsūdzībā minēts, ka šīs skolnieces periodiski tikušās minētās aģentes “Dzidras” dzīvoklī, kur pretpadomju garā veikušas pārrunas par padomju iekārtu un Staļinu. Tālāk apsūdzības dokumentos minēts, ka viena no šīm skolniecēm aģentes “Dzidras” klātbūtnē saķēpājusi Staļina portretu un par viņu uzrakstījusi lamu vārdus, savukārt, cita no šīm skolniecēm apsūdzēta avīzes saplēšanā, kur attēlots Staļina portrets. Visas apsūdzētās esot

³⁶ LVA, 1986. f., 1. apr., 21282. l., 76a. lp.

³⁷ LVA 1986. f., 2. apr., 2749. l. ir norādīts, ka aģents “Dzidra” ir Anna Oskara meita Štoknis. Atrodams, ka 1905. gadā dzimusi Anna Štokne (Štoknis, Štokņa) Balvu pagasta Dubļevā [arī Dubļovā, tag. Briežuciema pagasts], 1926. gadā dzemdējusi meitenīti, kuru “nomušījusi” un aprakusi turpat istabā zem klona. (“Lauku dzīve”, *Balss*, Nr. 11., 1926, 15. janvāris, 2. lpp.). Viņu apcietināja. (“Apcietināta māte”, *Latvis*, Nr. 1286, 1926, 15. janvāris, 2. lpp.). Persona ar šādu vārdu un uzvārdu ir devusies uz PSRS, Sibīrijas Olugas kolhozu *Latviešu mednieks*, Ačinskas rajonā, no kurienes komandēta uz Omskas partijas skolas “latvju un latgaļu sektoru” (Levons J., “Oportunisti Ačinskas un Itates rajonkomitejās ignorē Omskas partskolu”, *Sibīrijas Cīņa*, Nr. 2 (725), 1932, 6. janvāris, 2. lpp., *Sibīrijas Cīņa*, Nr. 133 (856), 1932, 21. decembris, 4. lpp.), mācījusies Ačinskas pedagoģiskajā tehnikumā, strādājusi kolhozā *Gaismas stars* (*Sibīrijas Cīņa*, Nr. 87, 1934, 9. augusts) par teļkopi, kur viņas ģimene 1933. gadā esot izplatījusi baumas, ka Staļins aizbēdzis no PSRS, (“Komunas “Gaismas Stors” valde auklejas ar kaiteklīm (Nagornovas cim. p., Ačinska raj.)”, *Taisneība - Vyssavineibas Kompartijas Vokoru Sibira Apgobola Komiteta organ*, Nr.12 (518), 1933, 5. februāris, 3. lpp.; “Komunas “Gaismas stors” vadeitoji slep zagļus un irovejus”, *Taisneība* Nr. 29(535), 1933, 28. marts, 1. lpp.), kļuvusi kolektīva *Atbalss* skolotāja (“Olimpiade parādēja, ka myusu storpā ir talanti”, *Taisneība*, Nr. 74(939), 1936, 15. augusts). Red. piez.

³⁸ LVA, 1986. f., 2. apr., 2749. l., 3. lp.

smējušās Staļina sēru mītiņa laikā.³⁹ Paradoksāli, bet šajā gadījumā minētās skolnieces pēc to vainas pierādīšanas un atzīšanās palikušas nesodītas, sniedzot atrunu par padomju iekārtas neizprašanu. Skolnieces uz šādām pretpadomju izdarībām esot pamudinājis 1948. gadā uz skolas jumta izkārtais Latvijas Republikas sarkanbaltsarkanais karogs. Rezultātā šo skolnieču rīcībā bija vainota slikta audzināšana, ko izmeklēšanā atzinis arī LKP Balvu rajona komitejas birojs. No pārmetumiem nav izvairījusies arī minētā aģente “Dzidra”, kura savā dzīvoklī, ļaujot šīm skolniecēm rīkot satikšanos, savlaicīgi neesot pārtraukusi skolnieču sakropļoto izpratni par padomju iekārtu un pati esot pieļāvusi nepareizus izteicienus.⁴⁰ Šajā gadījumā var uzskatīt par pierādītu tēzi, ka kļūšana par LPSR VDM ziņotāju nenozīmēja paglābšanu no apsūdzībām arī “politiskajos noziegumos”. Minētajai krimināllietai pievienoti arī lietiskie pierādījumi – dzejoļi, saplēsta avīze un apkāpāts Staļina portrets.

Vienā no aplūkotajām krimināllietām apsūdzība izvēsta par “pretpadomju skrejlapu” izgatavošanu un izplatīšanu. Atšķirībā no citām aplūkotajām krimināllietām šī apsūdzība pēc definīcijas vistiešāk atbilst KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹⁰ pantam. Tā 1953. gada februāri Velta Ralmane izgatavoja skrejlapas, kas aicināja uz gaidāmo vēlēšanu izjaukšanu, un izvietoja tās pie Ainažu pilsētas izpildkomitejas durvīm. Mēnesi vēlāk V. Ralmane izgatavoja vēl 8 skrejlapas, kuras ar tādu pašu saturu kā iepriekš bija izvietotas Ainažu centrā netālu no izpildkomitejas ēkas.⁴¹ Četrās no tām bija uzsaukumi, kas vērsti pret Staļinu sakarā ar tā nāvi. Vienā no tām minēts:

“Kungi, Staļins ir nosprādzis ar vēzi rīklē. Un par mums valda padomju vara.”⁴²

Savukārt, citā, izmēros lielākā skrejlapā minēts:

“Ievēribai. Biedri Pilsoņi! Mēs 1. martā balsosim par badu un iznīcību. Staļins ir miris, sen cilvēku asinis sūkdams. Par mums valda padomju

---

³⁹ Turpat 165. lp.

⁴⁰ LVA, 1986. f., 2. apr., 2749. l., 166. lp.

⁴¹ LVA, 1986. f., 1. apr., 19676. l., 158. lp.

⁴² Turpat 183. lp.

vara. Mēs, Kungi, jūs drīz atbrīvosim no komunistu jūga. Un par mums būs valdnieki kungs Zariņš un Feldmanis, kuri atrodas ārzemēs.”⁴³

Visu skrejlapu teksta beigās V. Ralmane parakstījusies ar pseidonīmu “Fakts”.

Pret Staļinu vērstie izteikumi LPSR ierosinātajās krimināllietās parādās visdažādākās formās un veidos, tomēr vairumā gadījumu izpaužas kā ciniskas un negatīvas izpausmes, kas spilgti parāda Latvijas iedzīvotāju noskaņojumu pret okupācijas režīmu un tā izvērsto politiku. Šāda situācija novērojama apsūdzēto personu mutvārdos vai rakstveidā paustos izteikumos, kuros ir gandarījums par Staļina saslimšanu un nāvi. Ierosināto krimināllietu apsūdzības, izņemot gadījumus, kad iegūti lietiskie pierādījumi, pamatotas tikai ar liecinieku liecībām, kas apsūdzētajām personām nospriesto padara par visai neobjektīvu. Vairumā apsūdzību nav saskatāms arī noziedzīga nodarījuma sastāvs, kas atbilstu KPFSR 58.¹⁰ panta tiešai definīcijai. To netieši apstiprina arī pēc Staļina nāves uz šīm lietām attiecinātie amnestijas noteikumi.

4. Nobeigums

Iepriekš apskatā sniegtā analīze parāda, ka 1953. gadā pret Staļinu vērstās izpausmes bijušas visdažādākajās formās. Staļina tēls martā ierosinātajās krimināllietās ir izteikti negatīvs, un vairākumā gadījumu vērtējums saistīts ar viņa slimības un nāves paziņošanas faktu, kas uzskatāms arī par vienu no faktoriem attiecīgo apsūdzību skaitliskam pieaugumam. Šāda situācija, vismaz Latvijas apstākļos, nešķiet neparasta, jo Staļina izvērstās represijas pret tās iedzīvotājiem, pamatoti radījusi dziļi antipātisku noskaņojumu gan pret režīmu kopumā, gan pret Staļinu kā personu atsevišķi. Šis noskaņojums tautas vidū nereti ir folklorizējies. Tā, piemēram, tautā runāja, ka Staļinam pēc nāves mutē atrasti suņa zobi. Latviešu vēsturnieks Heinrihs Strods to skaidro kā svarīgu pretpadomju tautas balss izpausmi, kas bija “vadošā un virzošā spēka” noteikto sakrālo jēdzienu un vērtējuma plus

---

⁴³ Turpat 179. lp.

zīmes nomaina pret mīnus zīmi, panākot, ka impērijas mīti un simboli zaudēja savu noturību.⁴⁴

Aplūkotās krimināllietas var uzskatīt par paraugu tam, kāds noskaņojums 1953. gada martā ir valdījis Latvijas sabiedrībā. Tās attēlo tikai mazāko daļu no lielāka kopuma, proti, krimināllietās attēloti tikai tie gadījumi, par kuriem uzzinājušas padomju represīvās iestādes un par tām uzsākušas izmeklēšanu. Nenoliedzami līdzīgu gadījumu skaits, kad pret Staļinu bijuši vērsti negatīvi izteikumi, bijis daudz augstāks, taču šādi gadījumi palikuši nepamanīti. Apstiprinājumu šādam faktam var rast dažādās laika biedru atmiņās, kuru publicēšana bijusi iespējama tikai līdz ar Padomju Savienības sabrukumu 1991. gadā. Minētās krimināllietas ļauj izprast arī padomju represīvās un tiesu sistēmas dziļo neobjektivitāti.

Plašāka tēmas izpratne būtu iespējama, izpētot arī citas, ar līdzīgu apsūdzības rakstu ierosinātas krimināllietas, kuras uzsāktas vēl pirms apskatā aplūkotā perioda, proti, krimināllietas, kuras uzsāktas vēl staļinisma perioda laikā. Papildus tam būtu izmantojami arī LKP rajonu komiteju sēžu dokumenti. Līdz ar to šīs tēmas padziļināta pētniecība būtu veicama arī nākotnē.

---

⁴⁴ Strods, Heinrihs. "Nevardarbīgās pretošanās formas Latvijā. 1944 – 1985", *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas pieredze*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2006, 25. lpp.

Reflection of the criticism of Stalin in the criminal cases of the security services of the LSSR

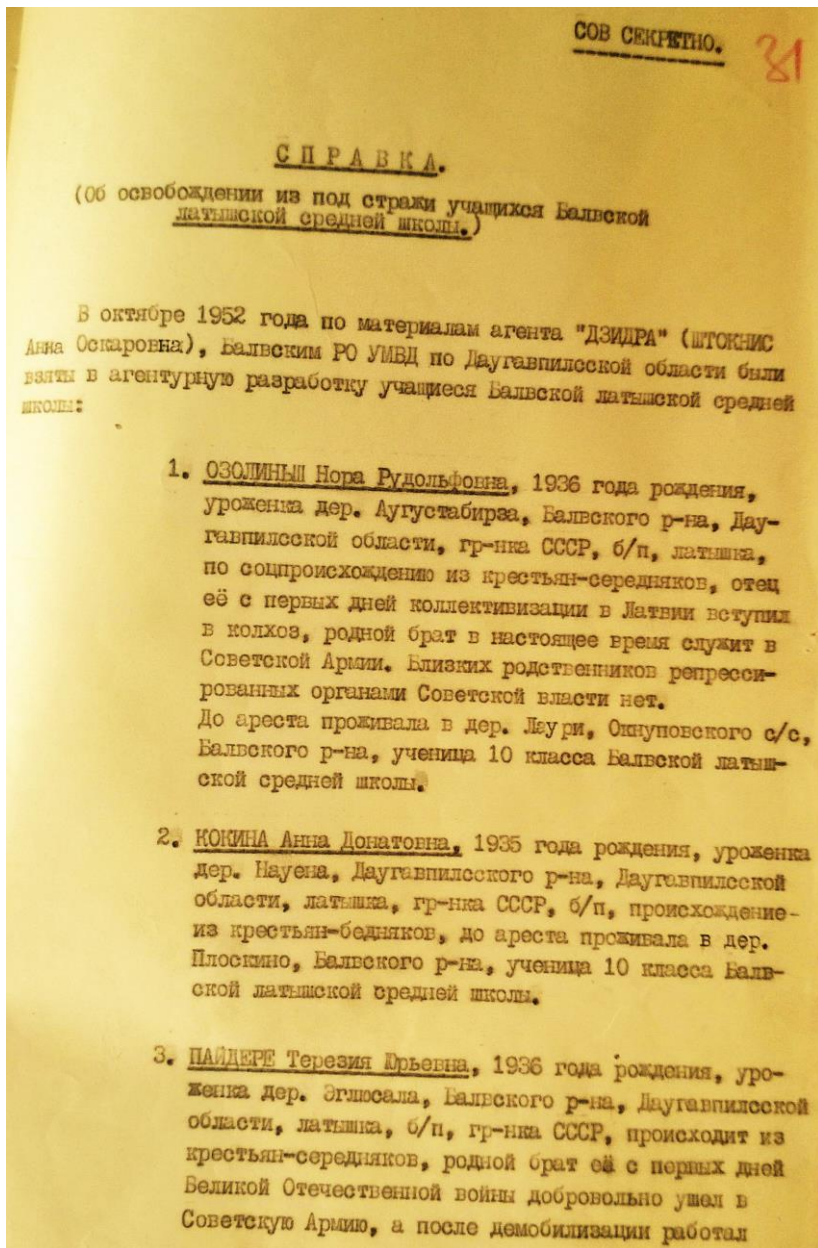
This report analyses the criminal cases initiated by the KGB because of anti-Soviet agitation in relation to the defamation of Stalin. Although this kind of anti-Soviet manifestation existed throughout the whole Soviet occupation, this research is based on criminal cases which were initiated in March 1953, when the death of Stalin provoked the negative attitude and criticism of the leader the LSSR.

The analyzed criminal cases predominantly had been initiated because of the defamation of Stalin shortly after his death. In most of the cases, the expression of opinion took place in the presence of a small group of people. However, on the basis of the testimonies of the witnesses, the accusations had been brought against persons on the basis of Article 58¹⁰ of the Criminal Code of the Russian SFSR. The norm to criminalize in this regard was constituted as 'propaganda or agitation, containing a call for the overthrow, subversion, or weakening of Soviet authority or for the carrying out of other counterrevolutionary crimes and likewise the distribution or preparation or keeping of literature of this nature'. There are fourteen criminal cases in the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia which are corresponding to the subject and period of this research. They form part of this research.

Getting acquainted with the mentioned cases while comparing them with the previous court practice and analyzing amnesty, it follows that decisions on criminal liability had been influenced by the liberalization process in the USSR. It can be observed in six analyzed cases, which after the investigation had taken place had been terminated. Nevertheless, most of the analyzed cases ended with real punishment. There are forty six cases of that kind, which make approximately 41% of all analyzed cases in the reviewed period.

This report analyzes in detail the circumstances of the previously mentioned criminal cases, as well as the reasons for determining criminal liability.

1. pielikums. Čekas aģente "Dzidra" Balvu skolnieču krimināllietā – Anna Štoknis. LVA 1986. f., 2. apr., 2749. l.

СОВ СЕКРЕТНО.

31

СПРАВКА.

(Об освобождении из под стражи учащихся Балвской латышской средней школы.)

В октябре 1952 года по материалам агента "ДЗИДРА" (ШТОКНИС Анна Оскаровна), Балвским РО УМВД по Даугавпилсской области были взяты в агентурную разработку учащиеся Балвской латышской средней школы:

1. ОЗОЛИŅИJA Нора Рудольфовна, 1936 года рождения, уроженка дер. Аугуштабирза, Балвского р-на, Даугавпилсской области, гр-нка СССР, б/п, латышка, по соципроисхождению из крестьян-середняков, отец её с первых дней коллективизации в Латвии вступил в колхоз, родной брат в настоящее время служит в Советской Армии. Близких родственников репрессированных органами Советской власти нет. До ареста проживала в дер. Аури, Ошуповского с/с, Балвского р-на, ученица 10 класса Балвской латышской средней школы.
2. КОКИНА Анна Донатовна, 1935 года рождения, уроженка дер. Науена, Даугавпилсского р-на, Даугавпилсской области, латышка, гр-нка СССР, б/п, происхождение из крестьян-бедняков, до ареста проживала в дер. Пļоскино, Балвского р-на, ученица 10 класса Балвской латышской средней школы.
3. ПАЙДЕРЕ Терезия Аръевна, 1936 года рождения, уроженка дер. Ēģļосала, Балвского р-на, Даугавпилсской области, латышка, б/п, гр-нка СССР, происходит из крестьян-середняков, родной брат её с первых дней Великой Отечественной войны добровольно ушел в Советскую Армию, а после демобилизации работал